ISSN 2181-9521

№ 7-son, 2026

ODILLIK MEZONI

ILMIY-AMALIY, HUQUQIY JURNAL

ЎЗБЕКИСТОНДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ СИЁСАТИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

АННОТАЦИЯ: *мазкур мақолада Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш сиёсатининг замонавий халқаро-ҳуқуқий тенденциялари таҳлил қилинади. Тадқиқотда БМТнинг Коррупцияга қарши конвенцияси, OECD стандартлари, GRECO, FATF, UNODC ва бошқа халқаро институтлар ёндашувлари асосида коррупцияга қарши сиёсатнинг янги босқичи ўрганилади. Ўзбекистон қонунчилигидаги институционал, профилактик ва жавобгарлик механизмлари халқаро стандартлар билан қиёсий таҳлил қилиниб, коррупцияга қарши сиёсатни янада такомиллаштириш бўйича илмий-амалий таклифлар ишлаб чиқилади.*

Калит сўзлар: *коррупция, халқаро ҳуқуқ, UNCAC, коррупцияга қарши сиёсат, Ўзбекистон, комплаенс, давлат хизмати, активларни декларация қилиш, манфаатлар тўқнашуви, халқаро стандартлар.*

Коррупцияга қарши курашиш масаласи халқаро ҳуқуқ, жиноят ҳуқуқи, маъмурий ҳуқуқ, давлат бошқаруви ва комплаенс назарияси кесишган мураккаб илмий йўналишдир. Халқаро доктринада коррупция кўпинча "давлат ҳокимиятининг хусусий манфаат йўлида суиистеъмол қилиниши" сифатида талқин қилинади. Бироқ замонавий ёндашувларда коррупция фақат порахўрлик билан чекланмайди; у манфаатлар тўқнашуви, қариндош-уруғчилик, ноқонуний лобби, давлат харидлари манипуляцияси, ноқонуний бойиш ва трансмиллий активларни яшириш каби шаклларни ҳам ўз ичига олади.

Ўзбекистон илмий адабиётларида коррупцияга қарши курашиш кўпроқ жиноят-ҳуқуқий жавобгарлик ва давлат бошқаруви шаффофлиги нуқтаи назаридан ўрганилган. Бироқ халқаро-ҳуқуқий тенденциялар, айниқса UNCAC, FATF, OECD ва GRECO стандартларининг миллий ҳуқуққа трансформацияси етарли даражада комплекс тадқиқ этилмаган.

С.А. Игбинедион БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясини (UNCAC) таҳлил қилар экан, мазкур Конвенциянинг самарадорлиги фақат коррупциявий жиноятларни криминализация қилиш билан эмас, балки давлатларнинг ушбу нормаларни амалиётга тўлиқ татбиқ этиш қобилиятига ҳам боғлиқлигини таъкидлайди. Олимнинг фикрича, коррупцияга қарши курашишда энг муҳим омил — бу жавобгарликнинг муқаррарлиги ҳамда ҳуқуқни қўллаш органларининг институционал мустақиллигини таъминлашдир. Айнан шу омиллар коррупциянинг олдини олишда жазодан кўра самаралироқ профилактик механизмни шакллантиради.

Ф.С. Раззано халқаро коррупцияга қарши ҳуқуқ ривожланишини таҳлил қилиб, замонавий халқаро ҳуқуқ хорижий мансабдор шахсларни пора эвазига оғдириш учун жавобгарликни кучайтириш йўлидан бораётганини қайд этади. Унинг фикрича, UNCACнинг 16-моддаси трансмиллий коррупцияга қарши курашнинг асосий ҳуқуқий пойдеворини яратган бўлиб, хорижий давлат амалдорларига пора бериш учун жиноий жавобгарликни белгилаш халқаро инвестициялар хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шартига айланган.

Профессор Лоуренс Р. Ҳелфер коррупцияга қарши кураш тизимида ноқонуний олиб чиқилган активларни қайтариш институтини энг муҳим халқаро-ҳуқуқий механизмлардан бири сифатида баҳолайди. Унинг таъкидлашича, коррупция натижасида талон-тарож қилинган давлат маблағлари қайтарилмас экан, жиноят оқибатларини тўлиқ бартараф этишнинг имкони бўлмайди. Шу сабабли активларни аниқлаш, мусодара қилиш ва давлатга қайтариш замонавий халқаро коррупцияга қарши сиёсатнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Сесили Роуз ўз тадқиқотларида активларни қайтариш институти халқаро жиноят ҳуқуқи, халқаро молиявий ҳуқуқ ва давлатлараро ҳамкорликни ўзида мужассамлаштирган янги комплекс ҳуқуқий институтга айланганини таъкидлайди. Олимнинг фикрига кўра, коррупцияга қарши курашга энди фақат миллий давлат ваколати эмас, балки халқаро ҳамжамиятнинг умумий жавобгарлиги сифатида қаралиши лозим.

Марк Пиет, Жек Смит ва Гильермо Хорхе томонидан олиб борилган тадқиқотларда эса ноқонуний активларни қайтариш UNCACнинг энг инновацион институтларидан бири сифатида эътироф этилади. Муаллифларнинг фикрича, коррупция оқибатларини бартараф этиш фақат айбдор шахсни жазолаш билан эмас, балки ноқонуний ўзлаштирилган давлат мулки ва молиявий ресурсларни давлатга қайтариш орқали амалга оширилиши мумкин. Шу боис халқаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш коррупцияга қарши кураш самарадорлигини оширишнинг муҳим омили ҳисобланади.

Профессор Седрик Рингаерт эса замонавий халқаро ҳуқуқда юқори лавозимли мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги масаласига алоҳида эътибор қаратади. Унинг фикрича, айрим давлатларда миллий суд тизимининг етарлича самарали ишламаслиги коррупция жиноятларининг жазосиз қолишига олиб келмоқда. Шу сабабли у халқаро ёки минтақавий антикоррупция судларини ёхуд махсус халқаро мониторинг механизмларини яратиш ғоясини илгари суради.

Юқоридаги илмий қарашларни умумлаштириш шуни кўрсатадики, замонавий хорижий доктринада коррупцияга қарши курашишнинг бешта устувор йўналиши шаклланган: биринчидан, коррупциянинг олдини олишга қаратилган профилактик механизмларни ривожлантириш; иккинчидан, давлат ва хусусий секторда комплаенс тизимини жорий этиш; учинчидан, ноқонуний активларни аниқлаш ва қайтариш механизмларини такомиллаштириш; тўртинчидан, трансмиллий коррупцияга қарши халқаро ҳамкорликни кучайтириш; бешинчидан, коррупцияга қарши институтларнинг мустақиллиги ва ҳисобдорлигини таъминлаш. Мазкур илмий ёндашувлар Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши сиёсатни халқаро стандартлар асосида янада такомиллаштиришда муҳим назарий ва амалий аҳамият касб этади.

Коррупцияга қарши курашишнинг асосий халқаро-ҳуқуқий манбаи БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясидир. UNCAC профилактика, жиноят-ҳуқуқий жавобгарлик, халқаро ҳамкорлик ва активларни қайтариш каби тўрт асосий йўналишни қамраб олади. Мазкур Конвенциянинг аҳамияти шундаки, у коррупцияга

қарши курашишни алоҳида жиноят-ҳуқуқий масала эмас, балки давлат бошқаруви, иқтисодий хавфсизлик ва халқаро ҳамкорликнинг ажралмас қисми сифатида белгилайди.

OECDнинг Хорижий мансабдор шахсларни пора эвазига оғдиришга қарши конвенцияси эса халқаро бизнес операцияларида хорижий мансабдор шахсларни пора эвазига оғдиришни криминаллаштиришга қаратилган мажбурий стандартларни белгилайди. Ушбу Конвенция Ўзбекистон учун бевосита аъзолик нуқтаи назаридан эмас, балки халқаро инвестиция муҳити, трансмиллий компаниялар фаолияти ва корпоратив жавобгарлик стандартларини шакллантириш нуқтаи назаридан муҳимдир.

GRECO стандартлари коррупцияга қарши курашишда мониторинг ва баҳолаш механизмларининг аҳамиятини кўрсатади. GRECO аъзо давлатларнинг Кенгаш конвенциялари ва бошқа коррупцияга қарши стандартларни миллий даражада қандай амалга ошираётганини мониторинг қилади. FATF эса коррупция ва пул ювиш ўртасидаги узвий боғлиқликни эътироф этиб, AML/CFT чораларининг коррупцияга қарши курашишда муҳим восита эканини таъкидлайди.

Ҳозирги халқаро амалиётда коррупцияга қарши сиёсатнинг биринчи тенденцияси — профилактик ёндашувнинг кучайишидир. Давлатлар энди коррупция содир этилгандан кейин жазолашдан кўра, уни олдиндан аниқлаш, хавфларни баҳолаш ва институционал назоратни кучайтиришга урғу бермоқда.

Иккинчи тенденция — активларни декларация қилиш ва манфаатлар тўқнашувини тартибга солишдир. Бу йўналиш давлат хизматчиларининг шахсий манфаатлари ва хизмат ваколатлари ўртасидаги зиддиятларни олдиндан аниқлашга хизмат қилади.

Учинчи тенденция — коррупцияга қарши сиёсатни рақамлаштиришдир. Электрон давлат харидлари, очиқ маълумотлар, рақамли из қолдириш, автоматлаштирилган риск индикаторлари коррупциявий хавфларни камайтиради.

Тўртинчи тенденция — хусусий сектор жавобгарлигининг кучайишидир. OECD модели айнан пора берувчи томон, яъни бизнес субъектлари жавобгарлигига алоҳида эътибор қаратади.

Бешинчи тенденция — халқаро активларни қайтариш механизмларини ривожлантиришдир. UNCAC доирасида активларни қайтариш коррупцияга қарши халқаро ҳамкорликнинг мустақил йўналиши сифатида белгиланган.

Мавзу юзасидан халқаро тажрибага мурожаат қиладиган бўлсак, АҚШ модели кучли тергов ваколатлари, корпоратив жавобгарлик ва Foreign Corrupt Practices Act орқали хорижий мансабдор шахсларни пора эвазига оғдиришга қарши қатъий ёндашуви билан ажралиб туради. Унинг устунлиги — трансмиллий юрисдикция ва кучли ижро механизмларидир. Камчилиги эса айрим ҳолларда экстратерриториал ёндашувнинг ҳаддан ташқари кенг қўлланилишидир.

Буюк Британия модели Bribery Act орқали порахўрликнинг кенг таърифини беради ва корпорациялар зиммасига “adequate procedures” талабини юклайди. Бу модель Ўзбекистон учун хусусий секторда комплаенс тизимини ривожлантиришда фойдали бўлиши мумкин.

Германия ва Франция тажрибаси давлат хизмати этикаси, манфаатлар тўқнашуви ва маъмурий жавобгарлик механизмларининг тизимлилиги билан аҳамиятлидир. Францияда Sapin II қонуни комплаенс дастурларини кучайтирган бўлса, Германия федерал ва ерлар даражасидаги назорат механизмлари орқали профилактик ёндашувни ривожлантирган.

Италия тажрибасида коррупцияга қарши миллий агентлик ва давлат харидлари устидан назорат алоҳида ўрин тутади. Сингапур модели эса юқори даражадаги сиёсий ирода, мустақил тергов органи ва мансабдор шахслар учун қатъий жавобгарлик билан ажралиб туради.

Жанубий Кореяда давлат хизматчилари этикаси, совғалар ва манфаатлар тўқнашувини тартибга солиш бўйича қатъий чекловлар мавжуд. Хитойда моделида коррупцияга қарши курашиш марказлашган интизомий назорат ва жиноят-ҳуқуқий чораларни бирлаштиради, бироқ бу моделда мустақил суд назорати ва процессуал кафолатлар масаласи баҳсли ҳисобланади.

Хулоса сифатида айтадиган бўлсак, Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашиш сиёсати сўнгги йилларда янги босқичга кўтарилди. Миллий қонунчилик, алоҳида ваколатли органлар, давлат дастурлари ва халқаро ҳамкорлик механизмлари шакллантирилди. Бироқ замонавий халқаро-ҳуқуқий тенденциялар шуни кўрсатмоқдаки, коррупцияга қарши курашишнинг самарадорлиги фақат жиноят-ҳуқуқий чоралар билан эмас, балки профилактика, очиқлик, рақамлаштириш, комплаенс, манфаатлар тўқнашувини тартибга солиш ва активларни қайтариш тизимининг уйғун ишлаши билан белгиланади.

Ўзбекистон учун келгуси босқичдаги асосий вазифа — UNCAC, OECD, FATF ва UNODC стандартларини миллий қонунчилик ва амалиётга чуқур имплементация қилишдан иборат. Шу асосда коррупцияга қарши сиёсат жазоловчи моделдан профилактик, рақамли ва институционал барқарор моделга ўтиши лозим.

Олим САИДОВ,
Тошкент давлат юридик университети
Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари кафедраси шўъбаси ўқитувчиси,
юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).

Фойдаланилган адабиётлар:

1) Igbinedion, S.A. Human Rights as a Basis for Recovering the Proceeds of Grand Corruption. African Journal of International and Comparative Law. 2018. Vol. 26, No. 4. P. 483–506.
2) Pieth, M., Low, L.A., Bonucci, N. The OECD Convention on Bribery: A Commentary. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
3) Pieth, M., Heimann, F. Confronting Corruption: Past Concerns, Present Challenges, and Future Strategies. Oxford: Oxford University Press, 2017.
4) Pieth, M. (ed.), Joly, E. Recovering Stolen Assets. Bern: Peter Lang, 2008.
5) Rose, C. International Anti-Corruption Norms: Their Creation and Influence on Domestic Legal Systems. Oxford: Oxford University Press, 2015.
6) Helfer, L.R. Understanding Change in International Organizations: Global Anti-Corruption and International Cooperation. Duke University School of Law. (Mazkur muallifning xalqaro institutlar va xalqaro hamkorlik bo‘yicha ishlari HeinOnline va universitet repozitoriylarida mavjud.)
7) Ryngaert, C. Towards an International Anti-Corruption Court. Utrecht University, 2022.
8) United Nations Convention against Corruption, 2003.
9) UNODC. Learn about UNCAC.
10) OECD Anti-Bribery Convention.
11) OECD. Baseline Report of the Fifth Round of Monitoring of Anti-Corruption Reforms in Uzbekistan, 2024.
12) FATF. The Use of the FATF Recommendations to Combat Corruption.
13) GRECO. Council of Europe Anti-Corruption Monitoring Mechanism.
14) O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni.
15) O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 22-iyundagi LRU-1155-son Qonuni.
16) O‘zbekiston Respublikasining 2025–2026-yillarga mo‘ljallangan korrupsiyaga qarshi davlat dasturi.
17) UNODC Regional Anti-Corruption Platform for Central Asia.